

- XXI століття. / Н. Григоренко // Наукові записки. Випуск 81 (1). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2009. – С. 67 – 72.
4. Падучева Е. В. Метафора и её родственники / Е. В. Падучева // Тайные смыслы. Слово. Текст. Культура. – М. : Наука, 2004. – С. 187 – 203.
 5. Пазяк М. М. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упорядкував М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 224–283.
 6. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
 7. Сусов И. П. Когнитивные процессы и язык // Введение в теоретическое языкознание / И. П. Сусов. Модуль 1. Язык как объект языкознания. – М. : Запад – Восток, 2002. – С. 27–35.
 8. Універсальний словник-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua>
 9. Krzyżanowski J. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich // Red. J. Krzyżanowski, w 4 T. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1969–1978.
 10. Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza. – w 4 T. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2003.

Ярослава Вітко

ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ОЦІННИХ ІМЕННИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ 'ОСОБА ЖІНОЧОЇ СТАТІ' В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Розвиток антропоцентризму в сучасній лінгвістиці сприяв становленню нового наукового напрямку – лінгвістичної аксіології, що вивчає систему цінностей етносу та способи її репрезентації в мові і культурному континуумі. Питання лінгвістичної аксіології розробляли Єжи Бартмінський, Януш Анусевич, Ф. С. Бацевич, Т. І. Вендіна, Р. Гжегорчикова, А. Ф. Журавльов, Т. А. Космеда, Я. Пузиніна, С. М. Толстая та інші вчені.

Важливим засобом вираження системи цінностей є емоційна лексика – слова, які містять позитивну або негативну оцінку того, що називається (пестливі, лайливі номінації, вигуки), образне вживання похідних слів завдяки гіперболі [1, 156]. Емоційність тісно пов'язана з оцінкою, що виступає як наслідок процесу, у якому відбувається оцінювання. В мові відображено взаємодію між довкіллям і людиною у різноманітних аспектах, одним з яких є оцінювальний: об'єктивний світ розподіляється з точки зору його оцінного характеру – добра і зла, користі й шкідливості і т. д., і цей розподіл є соціально зумовленим, складним чином відображеним у мовних структурах [3, 35–36].

Мова також відбиває ставлення суспільства до чоловіків і жінок. Гендерна лінгвістика – науковий напрям, що вивчає гендер у лінгвістичному континуумі (праці Н. Н. Розанової, Е. І. Горошко, Є. А. Земської, М. А. Китайгородської, А. В. Кириліної та ін.). Предметом розгляду гендерної лінгвістики є різні аспекти прояву гендеру в лексикології, дискурсознавстві, комунікативній лінгвістиці, лінгвокультурології, перекладі [2, 287].

Метою нашої статті є встановлення основних способів вираження оцінних іменників на позначення жіночої статі за даними сучасних словників польської мови, зокрема «Słownik języka

polskieo» в 4 т. за ред. Станіслава Дубіша, «Słownik języka polskiego» за ред. Ельжбети Соболю та ін. [8, 9, 10].

Ми дослідили близько 100 лексем, об'єднаних категоріальними семами (архісемами) 'особа жіночої статі', які входять до лексико-семантичного поля «Іменники на позначення жіночої статі», мають оцінку (позитивну або негативну) конотацію.

Передусім наголосимо, що у всіх слов'янських мовах, у тому числі в польській мові, граматичний рід іменників зумовлений жіночою статтю, в «лексичному значенні цих слів міститься вказівка на віднесеність їх до жіночої статі. Характерно, що іменники жіночого роду на позначення осіб завжди однозначно вказують на стать особи (за винятком переносного вживання деяких слів)» [4, 10].

Оцінні назви осіб жіночої статі з позитивною оцінкою (31% лексичних одиниць (ЛО) від загальної кількості зібраного матеріалу) та назви особи жіночої статі з негативною оцінкою (69% ЛО від загальної кількості лексем) розподілено за двома мікрополями. Зазначені мікрополя в свою чергу містять такі лексико-семантичні групи (ЛСГ): 1) назви осіб жіночої статі за зовнішніми ознаками (32 ЛО: *bogini, dama, dragon*), наприклад: *Bogini ksiązk. przen.* «czarująca, piękna, uwielbiana kobieta» [«чарівна, гарна, улюблена жінка»] [8, 60]; 2) назви осіб жіночої статі за характерною поведінкою, манерами (4 ЛО: *aktorka, dama*): *Aktorka przen.* «kobieta, która udaje, stwarza rozory czegoś» [«жінка, котра вдає, створює вигляд чогось»] [10, I, 48]; 3) назви осіб жіночої статі за проявом поведінки (27 ЛО: *orlica, sawantka, wietrznica, oślica*): *Orlica ksiązk. przen.* «o kobiecie odważnej, wspaniałej» [«про відважну, чудову жінку»] [10, III, 387]; 4) назви осіб жіночої статі за проявом особистих якостей (30 ЛО: *filutka, myszka, wydra*): *Filutka pieszcz. a. żart.* «kobieta skłonna do żartów, figlów; figlarka» [«жінка, схильна до жартів, забав; бешкетниця»] [10, II, 101]; 5) назви осіб жіночої статі за проявом емоцій, що виникають у суб'єкта оцінки в результаті сприйняття об'єкта (13 ЛО: *bogdanka, białogłowa, raszpla, damula*): *Bogdanka przestarz. poet.* «ukochana, wybrana kobieta» [«кохана, обрана жінка»] [8, 59].

Цікавим є те, що переважна більшість назв осіб жіночої статі у звертанні мають позитивну конотацію (*bogdanka, nieboga, wybranka*). Це ще раз підтверджує думку В. І. Шаховського, що позитивнооцінні емотивні знаки набагато частіше вживаються у спілкуванні, ніж негативні [5, 17].

Оцінні найменування осіб жіночої статі залежно від конотативного компонента в структурі лексичного значення можна поділити на кілька типів:

1. Оцінка входить до денотату. Цей тип містить вказівку на ознаку об'єкта оцінки. Оцінні назви осіб жіночої статі передають раціональний, логічний висновок про об'єкт дійсності: *Kłótnica pot.* «kobieta lubiąca się kłócić, kłócała się bez ustanku» [«жінка, що любить сваритися»] [10, II, 276].

2. Оцінка входить до конотативного значення. Оцінні іменники зі значенням осіб жіночої статі містять емоційно-оцінну характеристику, надану суб'єктом об'єктові, що номінується. До слів із цим типом оцінного значення належать найменування типу: *Kwoka 2. pot. lekcew. a. pogard., obelż.* «o kobiecie złośliwej, dokuczliwej, gderliwej» [«про злісну, докучливу жінку»] [8, 398].

3. Оцінка входить до ядра лексичного значення, яке становлять прагматичні семи. До таких назв належать, як правило, жаргонізми та вульгаризми, що виступають фактами мовлення і посідають периферійне місце у лексичному масиві, пор.: *Ciota pot. posp.* а) «z piechęcią o kobiecie» [«образливо про жінку»] [10, I, 204].

За структурою назви, що позначають 'особу жіночої статі' в польській мові поділяються на непохідні і похідні. Непохідні слова синхронічно не мотивуються іншими

лексемами, наприклад, *Baba* 1. *pot.* «*rubasznie albo z niechęcią o kobiecie*» [«непристоїно або з неповагою про жінку»] [8, 32].

Похідні слова утворюються, по-перше, за допомогою слово- і основоскладання (4 ЛО: *herod-baba*, *baba-chłop*, *babochłop*): *Herod-baba pot.* «*kobieta despotyczna, zła, okrutna*» [«деспотична, зла, жорстока жінка»] [8, 261].

Але найчастіше оцінні іменники з семантикою ‘особа жіночої статі’ в польській мові утворюються суфіксальним способом (46% ЛО від загальної кількості зібраних слів). В системі словотвору розглянутих номінацій значне місце посідає підсистема демінутивності – аугментативності.

Виокремлено наступні демінутивні суфікси, за допомогою яких виражається негативнооцінне значення: *-ul-*: *damula pot. lekcew.* «*z niechęcią o damie, kobiecie*» [«про даму, жінку зі зневагою»] [10, I, 286]; *-uś-*: *paniusia pot. iron. a. lekcew.* «*o kobiecie mało inteligentnej, zachowującej się w sposób pretensjonalny*» [«про малоінтелігентну жінку, яка поводить себе з претензією на інтелігенцію»] [10, III, 38]; *-ć-*: *pańcia pot. iron. a. pogard.* «*o kobiecie pretensjonalnej, przesadnie wystrojonej, niezbyt inteligentnej*» [«про жінку з претензією на гарно одягнену, малоінтелігентну»] [10, III, 41]; *-k-*: *kumoszka pot.* а) «*kobieta gadatliwa, wścibska, zajmująca się plotkami*» [«балакуча жінка, дійшла, яка розповсюджує плітки»] [8, 390].

Наголосимо, що в польській мові позначення осіб жіночої статі з оцінним значенням, утворених за допомогою демінутивних суфіксів, кількісно більше, ніж тих, що утворені аугментативними суфіксами. Це можна пояснити особливим ставленням до жінок. На підставі зібраного нами матеріалу ми змогли виокремити найбільш частотний аугментативно-пейоративний суфікс *-sk-*, наприклад: *Babsko pot. pogard.* «*kobieta, zwykle niemiła, brzydka, stara*» [«жінка, зазвичай немила, бридка, стара»] [10, I, 96].

Для утворення лексем з оцінною семантикою на позначення осіб жіночої статі застосовуються «нейтральні» суфікси, які позначають назви осіб, як-от: *-k-* (та його варіанти, що становлять, на думку Ренати Гжегорчикової та Яніни Пузиніної «модифікаційні деривати – жіночі назви і демінутиви», які мотивують чоловічі назви або дієслова [7, 115]): *klekotka* 1. *pot.* «*kobieta mówiąca dużo i głośno, często bez sensu; trajkotka*» [«жінка, яка багато і голосно говорить, зазвичай без сенсу»] [10, II, 143]; *-ic(-yc-)*: *wietrznica przestarz.* «*lekkomyślna, płocha kobieta, dziewczyna*» [«легковажна, погана жінка, дівчина»] [10, IV, 639]; *-ar-*: *śmieciara pot.* а) «*kobieta nieporządna, niechlujna, śmiejąca wokół siebie*» [неохайна жінка]; б) «*kobieta gromadząca stare, niepotrzebne rzeczy*» [жінка, яка нагромаджує старі, непотрібні речі] [10, III, 879].

Унаслідок розвитку полісемії відбувається розширення або збагачення семантики слова – метафоризація (*krowa*, *lala*, *zgaga*) та метонімізація (*baba jaga*, *ksantypa*) (49% ЛО від загальної кількості зібраного матеріалу).

Метафоричні перенесення відбуваються за такими семантичними моделями: 1) тварина → людина: *Krowa* 1. «*dorosła samica bydła domowego o krępej budowie ciała, małych rogach, gładkiej, krótkiej sierści, najczęściej czarno-białej lub rudobrazowej, hodowana ze względu na mleko i mięso*»; 3. *przen. pot. posp.* «*o kobiecie niezgrabnej, ociężalej, leniwej*» [1. «Велика парнокопита свійська молочна тварина; самка бугая», 3. «Про незграбну, товсту або нерозумну жінку»] [8, 377]; 2) людина → людина: *Aktorka* 1. «*artystka grająca role w teatrze lub filmie*»; 2. *przen.* «*kobieta, która udaje, stwarza pozory czegoś*» [1. «артистка, що грає роль в театрі або фільмі», 2. «жінка, яка вдає, створює видимість чогось»] [10, I, 48]; 3) предмет → людина: *Lala* 1. *książk.; zob. Lalka*; 2. *pot. przen.* «*o młodej i ładnej kobiecie, wystrojonej, ale ograniczonej i gróźnej*» [«лялька», 2. «про молоду і гарну жінку, добре одягнену, але обмежену і пусту»] [8, 400]; 4)

міфічна істота → людина: *Czarownica* 1. «według dawnych wierzeń ludowych: kobieta podlegająca wpływowi diabła, który obdarza ją mocą rzucania uroków i czarów; wiedźma»; 2. *pot. przen.* «kobieta stara, brzydka, złośliwa» [«за давніми віруваннями: жінка, яка знаходиться під впливом диявола, який надав їй можливість чарувати; відьма», 2. «стара, бридка, злостива жінка»] [10, I, 408]; 5) фізичний стан, відчуття → людина: *Zgaga* 1. *med.* «uczucie pieczenia w przełyku» 2. *pot. posp.* «osoba dokuczliwa, nieznośna, lubiąca się kłócić» [1. «Відчуття печіння в стравоході», 2. «докучлива незносна особа, що любить сваритися»] [10, IV, 865].

Менш розповсюджені найменування осіб утворені шляхом метонімічного переносу за моделлю антропонім → апелятив: *ksantypa* < гр. *Ksanthippē*, ім'я жони Sokratesa, filozofa; *ksiązk.* «kobieta złośliwa, zręcząca, kłótliva; jędza, sekutnica» [«ім'я дружини філософа Сократа»; «злісна, сварлива жінка; яга, склочниця»] [8, 384].

Таким чином, у польській мові активно функціонує розгалужена система раціонально- і емоційнооцінних іменників зі значенням 'особа жіночої статі', які сформовано на основі полісемії та семантичних моделей, а також за допомогою словотвірних засобів, головним чином, суфіксації. Репертуар негативнооцінних номенів превалює серед розглянутих мовних одиниць, що пояснюється позамовними чинниками: в традиційній культурі народу побутують усталені морально-етичні настанови. Наприклад, поширеною є думка про те, що не слід хвалити, щоб не нашкодити, не зурочити, прагнення до перевиховання, виправлення існуючих недоліків у жінок тощо. Вони зумовлюють перевагу у проаналізованій лексико-семантичній групі лексем з негативною модальністю, оскільки позначення позитивних рис характеру в назвах жінок сприймаються мовцями як норма, і тому не потребують вербалізації. Позитивна оцінка якості в назвах жінок у польській мові виражена більш або менш формально одноманітно та дифузно, а негативна представлена в різноманітних лексемах.

Список використаної літератури

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Изд-во лит. на иностр. языках, 1959. – 352 с.
2. Буяр І. Є. Гендерна лінгвістика: здобутки та перспективи / І. Є. Буяр // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 4. – С. 287–290.
3. Вендина Т. И. Семантика оценки и ее манифестация средствами словообразования / Т. И. Вендина // Славяноведение. – 1987. – № 4. – С. 34–38.
4. Історична типологія слов'янських мов / за ред. О.Б. Ткаченка. – Київ: Довіра, 2008. – 264 с. – Ч. 2.
5. Миронова Н. В. Становлення гендерної лінгвістики / Н. В. Миронова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009 – № 17. – С. 44–46.
6. Шаховский В. И. Что такое лингвистика эмоций [Электронный ресурс] / В. И. Шаховский / Волгоградский государственный педагогический ун-т. – Режим доступа: http://tverlingua.by.ru/archive/012/shakhovsky_03_12.htm
7. Grzegorzczkowa R. Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego / R. Grzegorzczkowa, J. Puzynina. – Warszawa: PWN, 1979. – 325 s.
8. Słownik języka polskiego PWN / oprac. E. Sobol. – wyd. 2. – Warszawa: PWN. – 2005. – 1304 s.
9. Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów / Maciej Grochowski. – Warszawa: PWN, 2001. – 234 s.
10. Uniwersalny słownik języka polskiego / pod red. S. Dubisza. – T. 1–4. – Warszawa: PWN, 2003. – 1076 s.